

Barbara Konarska-Pabiniak

Seweryna Duchińska - literatka i patriotka

Notatki Płockie : kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego 60/2 (243), 11-17

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SEWERYNA DUCHIŃSKA – LITERATKA I PATRIOTKA

Abstrakt

Bohaterka artykułu była aktywną działaczką na polu kultury, poetką, pisarką, tłumaczką, żyjącą w latach 1816-1905. Pierwszym jej mężem był Aleksander Tomasz Pruszek, właściciel m.in. Śleszyna i Żychlina, drugim Franciszek Duchciński, historyk, etnograf. Zaangażowana w tajną działalność podczas powstania styczniowego, zmuszona była na emigrację do Francji. Pisała przeważnie wierszem gawędy, obrazki, libretta. Tłumaczyła z języka francuskiego, hiszpańskiego i włoskiego. W swych pracach podejmowała wiele problemów społecznych. Bardzo popularna za życia, dziś niemal zapomniana.

Słowa kluczowe: Seweryna Duchcińska, Śleszyn, Żychlin, Warszawa, Paryż, literatura, emigracja

Mija właśnie 110 lat od śmierci jednej z ciekawszych i zasłużonych kobiet XIX wieku parających się piórem, pochodzącej z tzw. Starego Mazowsza – Seweryny Duchcińskiej 1. voto Pruszkowej¹.

Ta znana i aktywna na polu literackim poetka, publicystka, tłumaczka urodziła się w 1816 roku w Koszajcach k. Brwinowa pod Sochaczewem². Była córką Józefa Żochowskiego h. Brodzic, zamożnego ziemianina i Marii Trzecińskiej. Babka Żochowska była skoligaconą z Kraszewskimi. Rodzice posiadali dobra sąsiadujące z Czubinem należącym do ziemiańskiej, znaczącej rodziny Pruszków. Dwór w Czubinie kupiony przez Antoniego Pruszkę należał do Pruszków w latach 1816-1821³. Imię otrzymała na pamiątkę swego dziadka Seweryna Trzecińskiego, właściciela dóbr Skłęczki k. Kutna i bohaterskiego konfederata barskiego⁵. Po wczesnej śmierci ojca wychowywała się pod opieką matki, swego wuja Franciszka Trzecińskiego i Feliksa Żochowskiego⁵. W 1832 roku w wieku 16 lat poślubiła Tomasza Aleksandra Pruszkę, syna Aleksandra Pawła Pruszkę (1777-1847), właściciela m.in. Żychlina, Sannik, Śleszyna oraz pałacu w Warszawie przy ulicy Marszałkowskiej, prezesa Komitetu Centralnego w Warszawie przy Radzie Najwyższej Tymczasowej (1813) oraz członka Komitetu Umorzenia Długu Krajowego w Królestwie Polskim.

Pruszkowie brali czynny udział w powstaniu listopadowym. Antoni Pruszek w dniu 9 grudnia 1830 roku otrzymał nominację na ppłkownika i dowódcę szwadronu w Pułku 1. Mazurów, formującym się w Łęczycy. W lutym 1831 roku uczestniczył w bitwie pod Białotąką, a w lipcu

Seweryna Duchcińska, reprodukcja ze zbiorów Jana B. Nycka

tego roku został mianowany prezesem Nadzwyczajnego Sądu Wojennego w Warszawie. Udział w powstaniu brali też jego synowie Tomasz Aleksander oraz Jan. Natomiast Tomasz Pruszek, późniejszy mąż Seweryny, walczył w 27. Pułku Strzelców Konnych, m.in. w bitwach pod Grochowem, Wawrem i Ostrołką.

W dniu 3 kwietnia 1831 roku został mianowany porucznikiem i adiutantem polowym przy swoim wuju, gen. Ambrożym baronie Skarzyńskim. Za zasługi dla powstania 15 kwietnia otrzymał Złoty Krzyż *Virtuti Militari*. Po powstaniu dobra Prusaków zostały obłożone przez Rosjan sekwestrem⁶.

Ślub Seweryny Żochowskiej z Tomaszem Aleksandrem przypuszczalnie odbył się w kościele w Brwinowie, a wesele w Koszajcu. Seweryna była absolwentką pensji Zuzanny Wilczyńskiej w Warszawie. Uczyła się razem z Narcyzą Żmichowską (1819-1876), późniejszą prekursorką feminizmu w Polsce i Ludwiką Linde (1829-1847), prawdopodobnie córką Samuela Bogumiła Linde, autora *Słownika języka polskiego*.

Tomasz Aleksander i Seweryna początkowo zamieszkali w Warszawie przy ulicy Podwale. Utrzymywali wówczas żywy kontakt z Jędrzejewiczami – Ludwiką, siostrą Fryderyka Chopina i Józefem Kalasantym. Około 1834 roku Prusakowie przenieśli się do Śleszyna niedaleko Żychlina. Dobra Śleszyn Tomasz Aleksander Prusak nabył w 1832 roku. Dwór, istniejący do dziś, zbudowany został w latach 1833-1834 według projektu Adama Idźkowskiego⁷. Jest to późnoklasycyistyczny parterowy, murowany, rozłożysty budynek uważany za jeden z najpiękniejszych dworów polskich⁸. Prusakowie mieli sześcioro dzieci: Jadwigę Marię Aleksandrę, Gabrielę Józefę Aleksandrę Mariannę, Anielę Pulcherię Aleksandrę, Feliksa Aleksandra Piotra i dwóch kolejnych Janów zmarłych w wieku dziecięcym⁹. Jako żona właściciela miasta Żychlina związała się ściśle z regionem kutnowskim, gdzie mieszkała. Wcześniej w dzieciństwie wychowywała się w podkutnowskich Skłęczkach. W Śleszynie czas dzieliła między wykonywanie zajęć domowych, a lekturą najnowszych dzieł autorów polskich i europejskich. Z czasem życie

na wsi wraz z mężem i dziećmi młodej pani Prusakowej przestało odpowiadać, nie mieściła się w ciasnych ramach mentalności i sposobu życia sąsiadów – okolicznych ziemian.

W 1847 roku, po śmierci teścia Aleksandra Pawła Prusaka, podjęta decyzję o separacji i przeniosła się do Warszawy. Początkowo zamieszkała w oficynie hr. Zamoyskich przy ulicy Senatorskiej, następnie przeprowadziła się do pałacu Andrzeja hr. Zamoyskiego przy ulicy Nowy Świat¹⁰. To z tego pałacu po nieudanym zamachu na namiestnika Królestwa Polskiego gen. Fiodora hr. Berga dokonanym 19 września 1863 roku, w ramach odwetu zamieszkałych tam mężczyzn aresztowano, a należące do mieszkańców ruchomości wyrzucono przez okno i spalono, w tym buchholtzowski fortepian Fryderyka Chopina. Prawdopodobnie wtedy zniszczono też mieszkanie Seweryny Prusakowej, przede wszystkim bogatą bibliotekę i być może rodzinne pamiątki¹¹.

Na decyzję wyjazdu do Warszawy prawdopodobnie miał wpływ Cyprian Walewski (1820-1872), historyk literatury, bibliofil i kolekcjoner książek, którego poznała „u wód”¹², mąż Karoliny z Nakwaskich (1798-1875, autorki powieści dla dzieci i dorosłych, m.in. *Dworu wiejskiego*, wszechstronnego poradnika dla kobiet. Z jego sugestii postanowiła poświęcić się pracy literackiej. Rok później zaczęła prowadzić wielostronną działalność m.in. w Związku Patriotycznym Dobroczynności z Izabellą oraz Ludwiką Chopinównami¹³. Przyjmowała u siebie świat literacko-muzyczny. W karnawale zwykle od 8 stycznia organizowała w swoim salonie spotkania, które były liczne i kończyły się „tańcami trwającymi do północy”. Julian Bartoszewicz zapamiętał, że Prusakowa „nie miała figury”, ale „żywe spojrzenie”, była „kochliwa”, lubiła „taniec i poezję”¹⁴. W jej salonie bywali

Dwór w Śleszynie, foto współczesne Artur Andziak

literaci, artyści, naukowcy, wysocy urzędnicy, m.in.: Julian Bartoszewicz, Hieronim Ciemniowski, Franciszek Salezy Dmochowski, Ludwik Jenike, Oskar Kolberg, Teofil Aleksander Lenartowicz, Fryderyk Henryk Lewestam, Władysława Rogozińska, Waclaw Szymanowski, Aleksander Tyszyński, Karol Witte, Włodzimierz Wolski¹⁵. Bywali też ziemianie: Pintowscy, Skarzyńscy, Zaborowscy, Dąbrowscy. Paulina Wilkońska (1815-1875), powieściopisarka, pamiętnikarka w swoich wspomnieniach napisała, że Seweryna Pruszkowa była „pełna życia, inteligentna, uprzejma, umiała szczególnie ożywić zebrania swoje. Zamitowana w piśmiennictwie i w pracy literackiej, jako też i w muzyce, gromadziła wokoło siebie pierwsze na tym polu talenta”¹⁶.

Pierwsze dwa utwory ogłosiła w 1847 roku w „Albumie Literackim”, wydawanym przez Kazimierza W. Wójcickiego (1807-1879), literata i wydawcy, który żywo zainteresował się jej twórczością. To on był tym, który „oszlifował jej samorodny talent”¹⁷. Te początkowe wprawki literackie nisko ocenił krytyk Karol Witte, który – jak sama po latach napisała, „radził mi, bym rzuciła pióro, gdyż go utrzymać nie zdołam”¹⁸. Ten sąd potwierdził również Józef Ignacy Kraśzewski w listach z Żytomierza drukowanych w Warszawie. Wtedy więc, w ramach samokształcenia, zaczęła studiować pisarzy Zygmuntowskich czasów i „temu to zawdzięcza ów język prawdziwie polski i styl pełen życia i barwy staropolskiej, które tak mocno powlekają jej powieści poetyczne” – jak pisał Samuel Orgelbrand w swojej *Encyklopedii*¹⁹. W 1848 roku opublikowała dwa opowiadania *Ojciec Salezy* i *Fantazja*, a w następnym roku powieść pt. *Dwie siostry*. W 1853 roku ogłosiła w „Bibliotece Warszawskiej” wiersze pt. *Pogrzeb kmiotka* i inne. Kolejne utwory z lat 1853-1857 to: *Powieści naszych czasów* – cztery tomy, *Gawędy i powieści* – dwa tomy, *Powieści poetyczne* – cztery tomy, *Obrazki dramatyczne*. Dokonała przekładu dzieła Fryderyka Ozanama, francuskiego historyka i filozofa, profesora obcych literatur w Sorbonie o poezji włoskiej. Po śmierci przyjaciółki Ludwiki Jędrzejewiczowej 29 października 1855 roku dla uczczenia jej pamięci napisała wiersz, który opublikowała 8 listopada w „Gazecie Codziennej” pt. *Wiersz ku czci Ludwiki z Chopinów Jędrzejewiczowej*²⁰. W tym samym roku wydała pierwszą biograficzną powieść poetycką zatytułowaną *Elżbieta Drużbacka*, poświęconą literatce, autorce głównie poematów epickich o treści romansowej, żyjącej w latach 1698-1765. Joachim Lelewel (1786-1861), polski

historyk, zachwyił się tym utworem, pisząc po jego wydaniu: „Urok wiersza mię przejął słodczą i napoił, w strapieniach żywota pociechą się stał...”²¹. Wówczas też dokonana została przekład dwóch tomów dzieła Fryderyka Gustawa Eichhoffa pt. *Obraz literatury średniowiecznych ludów, a mianowicie Słowian i Niemców*, wydanego w Warszawie w 1856 roku. Z angielskiego przetłumaczyła w 1859 roku niezwykle popularną powieść angielskiej pisarki Marii Susann Cummins pt. *Latarnik z Bostonu* (w oryginale *Tajemnica Gerty*).

W dniu 25 sierpnia 1856 roku zmarł w wieku 50 lat Tomasz Aleksander Pruszek we dworze w Budzynie, należącym do dóbr Żychlin. W Budzynie Pruszek zbudował około 1832 roku Cukrownię „Budzyń-Pruszek”, w 1853 roku przekształconą w cukrownię i rafinerię „Walentyńców”²². Pochowany został w grobach rodzinnych w Żychlinie. Po jego śmierci miasto i dobra Żychlin stały się własnością Seweryny Pruszkowej, które podzieliła pomiędzy sukcesorów²³.

Sytuacja rodzinna nie zmieniła zainteresowań pani Seweryny. W latach 1856-1863 wydawała na wzór Klementyny z Tańskich Hoffmanowej (1798-1845) pionierskie pismo dla dzieci. „Rozrywki dla Młodocianego Wieku”, które w całości obejmowało 15 tomów. Duchieńska w większości sama zasilala pismo swoimi utworami. Przykładem jest korespondencja z podróży do Krakowa. Zwiedzając Wawel, napisała m.in. relację pobudzającą dziecięcą wyobraźnię:

„Wspaniale wygląda ów trzypiętrowy rząd krążganków wspartych na kolumnach okrągłych wkoło wielki czworoboczny dziedziniec, któremi wchodziło w królewskie komnaty; na tych krążgankach zasiadali królowie otoczeni wspaniałym orszakiem panów koronnych i królowe w gronie matron i dziewic, podczas gdy młode rycerstwo w zbrojach i przyłbicach na głowie, wyprawiało na dziedzińcu zamkowym zręczne turnieje, i gonitwy, zaprawiając w nich młodzieńcze ramię do walki z nieprzyjacielem. Nie można było zwiedzać komnat zamkowych, które obecnie odnawiają na koszary, musiałyśmy więc poprzestać na obejrzeniu strony zewnętrznej murów, dźwignionych ręką Kazimierza Wielkiego, Władysława Jagiełły i starożytnego Zygmunta”²⁴. Ogłosiła też powieści poetyckie *Sebastian Klonowic* i *Dwie gwiazdy*, a także najwcześniejsze w polskiej literaturze tłumaczenie dzieła M.J. Boldenyi’ego pt. *Dzieje Węgier pod względem historycznym, artystycznym, literackim i społecznym* (Warszawa 1863 r.). W styczniu 1863 roku w operze warszawskiej odbyło

się prawykonywanie opery w trzech aktach *Mon-bar, czyli Flibustierowie* Jana Feliksa Dobrzyńskiego (1807-1867), do której libretto napisali Seweryna z Żochowskich Pruszkowa i Ludwik Paprocki. Bohaterami utworu są piraci różnych narodowości grasujący po morzach Ameryki Środkowej. Opera wykonywana była wcześniej we fragmentach (uwertura i duet głównych bohaterów) w Poznaniu, Berlinie i Dreźnie. Dobrzyński bezskutecznie zabiegał o jej przedstawienie w całości. Stało się to tuż przed wybuchem powstania styczniowego, ale wkrótce spadła z afisza, by powrócić na scenę dopiero po blisko 150 latach w 2010 roku.

Postawa patriotyczna Seweryny Pruszkowej zaznaczyła się wyraźnie w czasie powstania styczniowego. Literatka zaangażowała się w organizowanie tajnej pomocy dla rodzin powstańców. Była przewodniczącą tajnego stowarzyszenia grup kobiecych, tzw. piątek, które powstało w 1863 roku i objęło swoim zasięgiem teren Królestwa Polskiego oraz zaboru pruskiego. Seweryna kierowała „piątką” warszawską, która była równocześnie Główną Radą Opiekuńczą podlegającą Rządowi Narodowemu. Ochotniczki z „piątek” wykonywały przeróżne zadania na rzecz powstania, zbierały podatek narodowy i opiekowały się rodzinami rannych i poległych powstańców²⁵.

Powstanie ostatecznie upadło w końcu 1864 roku. Wobec powstańców i ludzi z nimi współpracujących wydawano liczne wyroki śmierci, więzienia lub zsyłki na katorgę. Seweryna Pruszkowa na polecenie Rządu Narodowego, by uchronić się przed aresztowaniem, opuściła w listopadzie 1863 roku kraj i udała się do Paryża. Prawdopodobnie pomógł jej zięć Feliks Higersberger ze Skrzan k. Gostynina dotrzeć w przebraniu służącej do granicy Królestwa Polskiego²⁶.

W Paryżu „załamana, trawiona niepokojem i tęsknotą” zamieszkała przy ulicy Arcade, obok innej rodziny polskiej, która co wieczór gromadziła u siebie grono ziomków mieszkających w Paryżu. Kontakt z Polonią francuską nie napawał ją optymizmem. Pisała: „Smutnoż było patrzeć na tę garstkę, niedawno pełną życia i nadziei, dziś wytrąconą z gniazda: ten upada na nogę, tamten nosi rękę na chustce, inni wybladli od krwi wytoczonej, wszyscy niepewni jutra, dręczeni tęsknotą za krajem”²⁷.

We Francji wdowa po Tomaszu Aleksandrze Pruszkaku poślubiła 26 listopada 1864 roku Franciszka Duchyńskiego (1817-1893), urodzonego na Ukrainie kontrowersyjnego etnografa,

historyka, publicystę, od 1846 roku także politycznego działacza emigracyjnego. Był on twórcą teorii o niestowiańskim pochodzeniu Rosjan, aktywnym przeciwnikiem teorii panslawistycznej. Zanim poznała swego przyszłego męża, chodziła na jego odczyty oraz z dużym zainteresowaniem i fascynacją czytała jego prace docierające do Paryża. Kościół, w którym odbywała się ceremonia ślubna Duchyńskich, przyozdobiony był „w polskie herby i trofea”. Ślubu udzielał o. Aleksander Jałowiecki, a świadkami byli poseł biaostocki Jan Joachim Karwowski (1798-1870) i znany rytownik Antoni Oleszczyński (1806-1889). Po ślubie nowożeńcy zamieszkali w domu przy ulicy de l'Ouest (d,Assas). W związku z wybuchem wojny francusko-pruskiej Duchyńscy opuścili Francję i w latach 1870-1876 przebywali w Wiedniu, Zurychu, Karlsbadzie i Dreźnie. Na ten okres przypadła choroba syna i śmierć córki.

W Szwajcarii Seweryna obchodziła 13 lipca 1872 roku jubileusz pracy pisarskiej, zorganizowany z inicjatywy jej męża i młodzieży polskiej w Zurychu. Uroczystość odbywała się w jednej z sal Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu założonego przez Władysława hr. Platera (1806-1889), ozdobionej w chorągwie i godła. Otwarcia dokonał i przemowę wygłosił hr. Plater, a także dr Curti, prezes Rady Miejskiej Rapperswilu, który Duchyńską nazwał „księżną z Bożej łaski”. Towarzystwo Historyczno-Literackie przysłało z Paryża *Atlas Polski* gen. Wojciecha Chrzanowskiego z podpisami wszystkich członków. Z różnych stron Polski nadsyłano adresy gratulacyjne. Z Warszawy np. przysłano album z wierszami i widokami Warszawy. Młodzież polska z Zurychu wręczyła jej złote pióro, a także odegrała sztukę Eugena Manuela, tłumaczoną przez Duchyńską *Robotnicy*. Dramat ten dwukrotnie w 1872 i 1880 wystawiony był też w teatrze w Płocku²⁸. Od męża zaś otrzymała złotą obrączkę z srebrnym piórem jako „godło zawartego ślubu”²⁹. Pokłosiem jubileuszu była księga pamiątkowa *Literacki jubileusz Pani Duchyńskiej obchodzony w Szwajcarii 13 lipca 1872 roku*, wydana w Zurychu w 1872 r. We Wstępie napisano m.in., że jubileusz miał „dobitną cechę w uznaniu zasług solenizantki nie tylko przez ziomków, ale nawet przez cudzoziemców, a kształcąca się młodzież polska z Zurychu, urządzając ten obchód, objawiła swą wierność narodowej tradycji”³⁰.

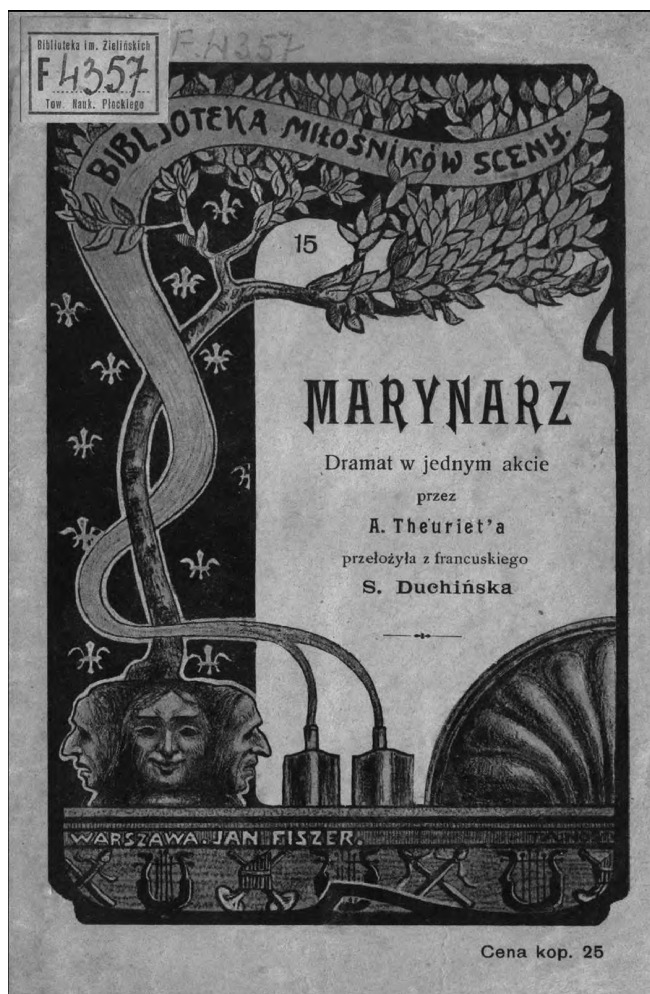
Mieszkając na obczyźnie, nadal czynnie uczestniczyła w życiu literackim emigracji. W 1865 roku w „Bibliotece Warszawskiej” opublikowała

obszerne sprawozdanie o pierwszym tomie monumentalnego dzieła cesarza Napoleona III Bonaparte *Historia Juliusza Cezara*, wydane w dwóch częściach w Paryżu w 1862 roku. Po śmierci Zofii Węgierskiej (1822-1869) prowadziła *Kroniki paryskie* i *Kroniki zagraniczne* dla „Biblioteki Warszawskiej”. Kroniki te notabene krytykował w 1874 roku warszawski „Wiek”.

Tłumaczyła także z języka hiszpańskiego i francuskiego poezję, m.in. *Pieśń o Rolandzie* i hiszpański poemat o Cydzie, węgierskiego poety Sandora Petöfiiego [Aleksandra Petrovicsa], uczestnika rewolucji, który zginął w 1849 roku jako adiutant Józefa Bema³¹, czy *Antologię poetów francuskich*, w której znaczną część stanowiły wiersze Wiktora Hugo. Napisała wiele opowiadań popularnych oraz szkiców literackich, np. o Kazimierzu Brodzińskim, Janie Kochanowskim, Bohdanie Zaleskim, czy Marii z Czartoryskich Wirtemberskiej. Wygłaszała też odczyty na temat ich twórczości. Na obchodach 30. rocznicy śmierci Adama Mickiewicza, urządzonych 26 listopada 1885 roku staraniem Stowarzyszenia Byłych Uczniów Szkoły Narodowej w Paryżu, odczytała wiersz *Latarnik z Aspinwalu*. Około 1893 roku wydała wierszowaną opowieść o dziejach Polski pt. *Królowie polscy w obrazach i pieśniach* zilustrowaną rysunkami Walegogo Eljasza (1840-1905), z przedmową znanego polityka, filozofa i eseisty Wojciecha Dzie duszyckiego (1848-1909). Pisała też wiersze i opowiadania do „Tygodnika Mód i Powieści”, „Kłósów” oraz „Kroniki Rodzinnej”. Wiersze z tego okresu zostały zebrane w tomie *Z tułactwa 1893-1897*. Często używała pseudonimu S.Z.Ż.D.³²

Po śmierci drugiego męża w 1893 r.³³ niemal do końca życia gromadziła w swoim mieszkaniu w Passy w pobliżu Lasku Bulońskiego przy Bulwarze Saint Michel, polską kolonię emigracyjną, gdzie, jak pisze Waleria Marrené-Morzowska (1837-1903), przyjmowano gości tak serdecznie, iż odnajdowali tu jakby kawałek ojczyzny³⁴. W latach 1893-1905 była prezesem Towarzystwa Kobiet Polskich im. Klau dy ny Potockiej. W 1897 r. we Lwowie wydała pracę poświęconą pamięci swego męża: *Młode lata Franciszka Duchyńskiego, uzupełnione rzutem oka na jego działalność naukową*³⁶.

Ziemianka i literatka Seweryna Duchyńska żyła długo, zmarła w wieku 89 lat 21 sierpnia 1905 roku w Passy³⁷. Pochowana została w Paryżu na polskim cmentarzu Montmorency. Spoczęła w grobowcu obok męża Franciszka Duchyńskiego. Deotyma (Jadwiga Łuszczewska 1834-1908) zamieściła inskrypcję:

Strona tytułowa dramatu tłumaczonego przez Sewerynę Duchyńską, egz. Biblioteki im. Zielińskich w Płocku, sygn. 4357

„Sewerynie Duchyńskiej, wieszczce narodowej na tułactwie, hołd i cześć składają towarzysze wygnania.

*Kochająca, kochana, długie kwitła lata,
Na skowronkowej lutni grała pieśń uroczą.
Znicz Polski pośród obcych wzniesła
dla świata,*

*Niechże tu wianki polskie jej kamień otoczą.
W ziemi twe ciało, w niebie – twa dusza,
w nas – pamięć o tobie*³⁸.

Jak czytamy w opracowaniu J. Skowronka, poświęconemu temu cmentarzowi, grobowiec jest „bardzo okazały, w formie krzyża stojącego na płycie nagrobnej – wszystko z piaskowca. Na alabastrowej tabliczce u podnóża krzyża umieszczono inskrypcję obejmującą dwa pierwsze wiersze, czterowiersz Deotymy – na płycie nagrobka pozostały tekst od słów „W ziemi... (w języku francuskim) na małej tabliczce marmurowej ustawionej na nagrobku, która w 1984 r. już nie istniała. Nagrobek był przebudowany w 1974 r. z zachowaniem dawnej formy i inskrypcji³⁹.

Seweryna Duchyńska 1. voto Pruszkowa była kobietą o wzniosłych ideałach i zasadach,

Grobowiec (w głębi) Seweryny i Franciszka Duchieńskich na polskim cmentarzu w Montmercy we Francji, foto Piotr Rausz o głębokim poczuciu patriotyzmu. Pisała przeważnie wierszem gawędy, obrazki, libretta i inne gatunki literackie typowe dla produkcji swoich czasów. Dokonywała również przekładów z języka francuskiego i włoskiego, interesowała się literaturą węgierską. Prowadziła szeroką korespondencję z przedstawicielami literatury⁴⁰. W swym pisarstwie podejmowała wiele ówczesnych problemów społecznych. Ujmowała się za losem chłopów, występowała z umiarkowanymi ideami emancypacji, pochwałałami cnót rodzinnych, prostoty życia, spokoju i pokory.

Doceniali ją współcześni, np. Czesław Pieniążek wydał w Poznaniu w 1872 roku pracę *Autorki polskie, a w szczególności o S. Duchieńskiej*. Henryk Lewestam (1817-1878) oceniając jej powieści poetyckie, pisał: „W ogóle wysoka moralność rozlana po wszystkich tych powieściach, tkliwość obrazów, rzewność uczuć, czynią z nich jedną z najzacniejszych ozdób naszej teraźniejszej literatury kobiecej i autorkę. Z tą czystością pojęć zostaje również w zgodzie wprawność i czystość formy”⁴¹. Jednak jej twórczość nie wytrzymała próby czasu. Była bowiem pisarką, jak ocenił Adam Bar „średniej miary”⁴². Podobnie Henryk Markiewicz zalicza ją do pisarzy emigracyjnych „o miernym talencie”⁴³. Duchieńska nie była bowiem zwolenniczką nowych prądów, jej idealizm był „mdły” i mało atrakcyjny. Oprócz szlachetności i szczerości uczuć, twórczość jej, oceniając z dzisiejszej perspektywy, nie wyszła poza przeciętną tamtych lat. Sama też nie starała się wyjść poza przeciętność, jak na przykład współczesna jej Narcyza Żmichowska. Nie można jednak nie wyrazić podziwu dla pracowitości, szerokiej gamy zainteresowań i zasług w popularyzowaniu piśmiennictwa polskiego i europejskiego, często pionierskiego, a także dla jej wierności ideałom, które przez całe życie głosiła.

Przypisy

¹ Postać Seweryny Pruszkowej-Duchieńskiej pierwszy przypomniał w przestrzeni regionu Jan B. Nycek. Sylwetkę pisarki nakreślił w „Wiadomościach Kutnowskich” w cyklu „Ludzie naszego region” (1975 r.) i po raz drugi szerzej w „Tygodniku Płockim” (1979 r.) w cyklu „Z nich jesteśmy dumni”. W 1983 r. zamieścił biogram Duchieńskiej w opracowanym przez siebie słowniku *Ludzie i Książki. Słownik biograficzny ludzi książki i pióra województwa płockiego*, Płock 1983. Obecny artykuł powstał przy okazji prac nad Kutnowskim Słownikiem Biograficznym pod red. Jana B. Nycka.

² W innych źródłach podawana jest błędna data urodzenia 1825 r. i 1827 r.

³ A. Pruszek, *Relacje rodzin Pruszków i Chopinów od końca XVIII do lat 60. XIX wieku ze szczególnym uwzględnieniem losów rodziny Pruszków*, Warszawa 2010, s. 71.

⁴ Ibidem, s. 114.

⁵ A. Bar, *Duchieńska Seweryna*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. V, Kraków 1939-1946, s. 440.

⁶ A. Pruszek, *Relacje... op. cit.*, s. 109-110.

⁷ Ibidem.

⁸ A. Pruszek, *Relacje... op. cit.*, s. 122; H. Lesiak, *Wież i dwór. powiatu kutnowskiego*, cz. II, Kutno 2003, s. 339.

⁹ A. Pruszek, *Relacje... op. cit.*, s. 114.

¹⁰ Ibidem, s. 149.

¹¹ Ibidem, s. 181.

¹² Ibidem, s. 148.

¹³ Ibidem, s. 114.

¹⁴ J. Bartoszewicz, *Wspomnienia*, „Przegląd Historyczny” 1912. Cytat za A. Pruszek, *Relacje... op. cit.*, s. 148.

¹⁵ A. Pruszek, *Relacje... op. cit.*, s. 149; H. Markiewicz, *Pozytywizm*, Warszawa 1980, s. 416, 466.

¹⁶ P. Wilkońska, *Moje wspomnienia o życiu towarzyskim w Warszawie*, pod red. J.W. Gomulickiego, Warszawa 1959, s. 133. Cytat za A. Pruszek, *Relacje... op. cit.*, s. 149.

¹⁷ S. Orgelbrand, *Encyklopedia Powszechna*, Warszawa 1865, t. XXI, s. 647-647.

¹⁸ S. Duchieńska, *Wspomnienie z 29-cio letniego pożycia z mężem moim 1864-1893*, Paryż 1894, s. 108.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ S. Prusakowa, *Wiersz ku czci Ludwika z Chopinów Jędrzejewiczowej*, „Gazeta Codzienna” 1855, nr 296.

²¹ S. Orgelbrand, *Encyklopedia... op. cit.*

²² H. Lesiak, *Wież... op. cit.*, s. 313.

²³ Ibidem, s. 336.

²⁴ Cytat za J.B. Nycek, *Z nich jesteśmy dumni. Seweryna Pruszkowa-Duchieńska*, „Tygodnik Płocki” 1979, nr 47.

²⁵ J. Siwkowska, *Nokturn, czyli rodzina Fryderyka Chopina i Warszawa w latach 1832-1881*, t. 1, s. 441, t. 3, s. 144, Warszawa 1986-1996. Cytat za A. Pruszek, *Relacje... op. cit.*, s. 181.

²⁶ B. Konarska-Pabiniak, *Higersbergerowie, saga z Rataj*, w: *Gostynin. Szkice z przeszłości*, Gostynin 2004, s. 207-218; A. Pruszek, *Relacje... op. cit.*, s. 183.

- ²⁷ S. Duchńska, *Wspomnienie...* op. cit., s. 15-16.
- ²⁸ W Bibliotece im. Zielińskich w Płocku zachował się w tłumaczeniu S. Duchńskiej dramat w jednym alcie A. Theurieta pt. *Marynarz*, wydany przez Bibliotekę Miłośników Sceny (bdw), sygn. F. 4357. W Płocku grano także w 1876 r. w tłumaczeniu Duchńskiej sztukę Adolphe'a Belota i Eugene'a Nussa *Miss Mutton*. B. Konarska-Pabiniak, *Repertuar teatru w Płocku 1808-1939*, cz. II, Warszawa 1982, s. 381, 437.
- ²⁹ S. Duchńska, *Wspomnienia...* op. cit., s. 124-125.
- ³⁰ *Literacki jubileusz Pani Duchńskiej obchodzony w Szwajcarii 13 lipca 1872 roku*, Zurych 1872.
- ³¹ Z. Lewinówna, *Duchńska Seweryna z Żochowskich, 1.v. Pruszkowa*, w: *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1985, s. 215.
- ³² Pseudonim S.Z.Z.D. to Seweryna z Żochowskich Duchńska.
- ³³ W 1890 r. we Lwowie ukazała się publikacja *Srebrne gody 25 listopada 1889 ku czci Seweryny i Franciszka Duchńskiego*.
- ³⁴ W. Marrené-Morzkowska, „Tygodnik Ilustrowany” 1905, nr 35. W Passy przygotowano w 1889 r. wystawę międzynarodową i budowano wieżę Eiffla na uwieńczenie tego wydarzenia.
- ³⁵ *Cmentarz polski w Montmorency*, oprac. J. Skowronek, Warszawa 1986, s. 141.
- ³⁶ Ibidem. Wcześniej wydała w Paryżu w 1894 roku *Wspomnienia z 29cioletniego pozycia z mężem moim 1864-1893*.
- ³⁷ A. Bar, *Duchńska...* op. cit., s. 441.
- ³⁸ *Cmentarz polski...* op. cit., s. 140-141; S. Kaszyński, *Gopło nad Sekwaną*, „Przekrój” 1980, nr 1847, s. 8, w: *Z Polski ze Świata*, Kraków 2002, s. 66.
- ³⁹ *Cmentarz polski...* op. cit., s. 141. Przy nazwisku Franciszek Duchński obok dat umieszczony jest napis „Kijowianin”. Zachowały się dwie inskrypcje poświęcone Franciszkowi Duchńskiemu. „Pierwszy czterowiersz autorstwa Duchńskiej na podstawie krzyża stojącego u głów, drugi – w języku ukraińskim, ale alfabetem łacińskim – na odrębnej niewielkiej płytce marmurowej na nagrobku”.
- ⁴⁰ W Bibliotece Polskiej w Paryżu zachowały się listy pisane do Duchńskiej m.in. od Wojciecha Sowińskiego (1805-1880), pianisty i kompozytora, który przyjaźnił się z pisarką. Zob. *Cmentarz polski...* op. cit., s. 141.
- ⁴¹ S. Orgelbrand, *Encyklopedia...* op. cit.
- ⁴² A. Bar, *Duchńska...* op. cit., s. 440.
- ⁴³ H. Markiewicz, *Pozytywizm*, Warszawa 1999, s. 26.

SEWERYNA DUCHŃSKA – A WRITER AND A PATRIOT

Summary

The heroine of the article was an active member in the field of culture, a poet, a writer, translator, living in the years 1816-1905. Her first husband was Aleksander Thomas Pruszk, the owner of, among others, Śleszyn and Żychlina, the second was Franciszek Duchński, a historian, an ethnographer. She was involved in secret activities during the January Uprising, which forced her to emigrate to France. She wrote mostly tales, images, librettos in verse. She translated from French, Spanish and Italian. Her works dealt with social issues. Very popular during her lifetime, almost forgotten today.